

جَامِعُ الْفَضَائِلِ قَامِعُ الرِّزَائِلِ

Câmiü'l-Fezâil Kâmiü'r-Rezâil

Aziz Mahmud Hüdâyî

Faziletler Kitabı

Tercüme
Hasan AKARSU

İstanbul - 2023

Hasan AKARSU

1934 senesinde Gediz'de doğdu. Babası köy imamı olduğu için çocukluğu Gediz köylerinde geçti. Kur'an-ı Kerim'i ve Türk alfabesini babasından öğrendi. Daha sonra Gediz Kur'an Kursu'nda hafızlık yaptı. 1953 senesinde okumak için İstanbul'a gitti. Nuruosmaniye Kur'an Kursu'nda merhum Hafız Hasan Akkuş'dan tashih-i huruf ve ta'lim-i Kur'an okudu. Bu arada aynı zamanda merhum Hadimli Musa Kâzım Efendi'den Arapça okumaya başladı. Daha sonra sırasıyla Fatih Müftüsü Ali Yekta Efendi, Sultanahmet Camii İmam Hatibi Merhum Seyyid Şefik Arvasi, Seydişehirli Osman Efendi, Bingöllü Celal Efendi gibi hocalardan Arapça ve İslâmî ilimleri tahsil etti.

1960'dan sonra ilkokulu ve Emirgan Ortaokulu'nu dışardan bitirerek, Vefa Akşam Lisesine girdi. Bu liseyi 1966'da bitirerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girdi. Aynı yıllarda İstanbul İmam Hatip Lisesi'nde fark imtihanları vererek bu okulu da bitirdi. Edebiyat Fakültesi'nin Arap, Fars ve Tarih bölümlerini 1970 yılında bitirerek mezun oldu.

1971 yılında Kütahya İmam Hatip Lisesi'ne Arapça ve Farsça öğretmeni olarak tayin olundu. Bu okulda 8 sene görev yaptı. Daha sonra sırasıyla Bilecik, Eskişehir ve İzmir'deki imam hatip liselerinde görev yaptı. 1990 yılında İzmir Kemalpaşa İmam Hatip Lisesi'nden emekli oldu. 1992 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.

İçindekiler

BİRİNCİ BÂB MÜSLÜMANLARIN TAMAMINI İLGİLENDİREN UMÛMÎ AHVAL VE MÜHİM FAZİLETLER / 35

Birinci Bölüm:

İlmin Fazileti ve İlim Öğretip Öğrenmenin Şerefi 37

İkinci Bölüm:

Sâlih Ameller ve Bir Takım Faziletler.....49

Birinci Kısım: Halis Allah Hakları 49

Birinci Fasıll: Namaz ve Namaz ile Alâkalı Konular 49

Birinci Makâle: Taharet.....49

İkinci Makale: Farz Namazlar 50

Üçüncü Makale: Nâfile Namazlar 52

- Teravîh Namazı 52
- İşrak Namazı 55
- Evvâbîn Namazı 56
- İstihâre Namazı 58
- Hâcet Namazı 61
- Berat Gecesi Namazı 63
- Kûsûf ve Husûf Namazları 65
- İstiskâ Namazı 65
- Teheccüd Namazı 52
- Duhâ Namazı 55
- Tesbih Namazı 57
- Tevbe Namazı 60
- Regaib Namazı 62
- Kadir Gecesi Namazı 64
- Sefer Namazı 66

İkinci Fasıll: Oruç 67

Üçüncü Fasıll: Zekât.....71

Dördüncü Fasıll: Hac.....75

İkinci Kısım: Kul Hakları..... 78

Birinci Fasıll: Nikâh 78

İkinci Fasıll: Kadının Özellikleri.....84

Üçüncü Fasıll: Birleşmenin Âdâbı 88

Dördüncü Fasıı: Karı-Koca Hakları.....	92
Beşinci Fasıı: Doğum ve Doğum Sonrası Âdabı.....	99
Altıncı Fasıı: Çocuğun Ana-Baba Üzerindeki Hakları	104
Yedinci Fasıı: Ana-Baba Hakları	107
Sekizinci Fasıı: Akraba Hakları	115
Dokuzuncu Fasıı: Köle ve Hayvanların Hakları	118
Birinci Makale: Köle hakları	118
İkinci Makale: Hayvan hakları	120
Onuncu Fasıı: Umumî Haklar.....	122
Birinci Makale: Gıybet.....	122
İkinci Makale: Sır Tutmama ve Laf Taşıma	126
Üçüncü Makale: Yalan	129

İKİNCİ BÂB

NEFSİN AHLÂKI VE ISLAHI / 143

Birinci Fasıı: Kibrin, Ucbun (Kendini Beğenmenin)	
Çirkinliğı ve Tevazunun Güzelliğı.....	146
İkinci Fasıı: Riyanın Çirkinliğı, Samimiyetin Güzelliğı ...	152
Üçüncü Fasıı: Gazabın Yerilmesi, Hilm Sifatının,	
Kini Yutmanın ve İnsanları Affetmenin Övülmesi ...	156
Dördüncü Fasıı: Hasedin Çirkinliğı, Sevgi ve	
Neşenin Güzelliğı.....	167
Beşinci Fasıı: Mal Sevgisi ve Hırsın Yerilmesi,	
Fakirliğın ve Kanaatin İyiliğı	174
Altıncı Fasıı: Makam ve Şöhretin Kötülüğü	180

ÜÇÜNCÜ BÂB

SEYRÜSÜLÛK, İLÂHÎ MARİFETLER VE TEVHİD / 183

Birinci Fasıı: Seyrüsülûkün Keyfiyeti.....	185
İkinci Fasıı: İlâhî Mârifetler	195
Üçüncü Fasıı: Tevhid.....	198

***

Kaynakça	201
Dizin.....	211

Nâşirin Takdimi

Hamd alemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Salât ve selam da “*Muhakkak ki sen büyük bir ahlak üzerinesin.*” hitabının muhatabı ve ahlâkının Kur'an ahlâkı olduğu beyan edilen Peygamber Efendimizin üzerine olsun. Yine salât ve selam onun sünnetini yaşayan ve aktaran kıymetli ashâbının ve diğer tüm müminlerin üzerine olsun.

Osmanlı medeniyet ufkunun zirvelerinden, zâhir ve bâtın bir çok ilmi zatında cem eden, hem saltanat sahiplerinin hem de gönül ehlinin sultanı olan Aziz Mahmud Hüdâyî (k.s.) hazretleri Arapça bir çok risale kaleme almıştır. Hazretin ilim, ibadet, ahlâk ve tevhid hususunda telif ettiği bu risalesi de çok büyük kıymeti hâizdir.

Daha önce baskısı yapılan bu eserin yayına hazırlama sürecinde mütercim merhum Hasan Akarsu'nun da dikkat çektiği eksiklikler üzerine Süleymaniye, Hekimoğlu 450 ve Süleymaniye, İbrahim Efendi 460 numaralı yazma nüshaları dikkate alınarak tercüme tekrar gözden geçirildi ve görülen bazı aksaklıklar, eksiklikler giderildi. Ayrıca eserde geçen âyet ve hadislerin kaynakları da gösterildi.

Şamil Yayınevi olarak bu güzide esere hizmet etmekten mesruruz. Geçmiş geleceğe taşımak gayesiyle sunduğumuz bu eser vesilesiyle Aziz Mahmud Hüdâyî hazretlerinden himmet ve şefaât, siz muhterem okuyucularımızdan dua bekleriz. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Önsöz

Elinizdeki eseri 1970’li yıllarda Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi’nin yazmalar bölümündeki eserleri karıştırırken bulmuş ve bir müddet mütalâa etmiştim. O zaman eser çok hoşuma gitmişti. Özellikle de eserin, Şeyh-i Üsküdar namıyla mâruf olup aynı zamanda Osmanlı Padişahı Birinci Ahmed’in de mürşidi olan Aziz Mahmud Hüdâyî hazretlerine ait oluşu ilgimi çekmişti.

Eser eskilerin muhtasar müfid diye tarif ettikleri türden fevkalade kıymetli bir nasihat kitabıydı. O zaman tercüme etmeyi düşündüm fakat araya bazı şahsî hâdiseler girdi, tercüme mümkün olmadı. 1980’li yıllarda Eskişehir’de tanıştığımız 2. Noter Orhan Keskin Bey’le bir sohbet esnasında Aziz Mahmud Hüdâyî hazretlerinin Sivrihisarlı olduğunu Orhan Bey’den öğrendim. Orhan Bey’e bu mübarek zâtın bir eserini mütalaa ettiğimi ve Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi’nin yazma eserler bölümünde bulunduğunu söyledim. Orhan Bey’in ilgisini çekti ve beni bu eseri tercüme etmeye teşvik etti. Aczime bakmayarak bu cüreti gösterdim. Elinizdeki eserin intişar sahasına çıkışının özet hikâyesi budur.

Elyazması eserlerin tercümesinin ne kadar güç olduğunu ehline malumdur. Ayrıca böyle elyazması eserlerin tercüme edilmeden önce karşılaştırmalı bir metin tenkidinin yapıl-

ması, ondan sonra tercüme edilmesi daha uygun olurdu ama biz bu imkânlardan mahrumduk.¹

Bu fakîr-i pür-taksîr hatalarından dolayı önce Allah'tan (c.c.) sonra eserin müellifi Allah dostu bu mübarek zâtın temiz ruhundan binlerce defa afüvler dilerim.

Hasan AKARSU

---

¹ Takdimde de belirttiğimiz üzere elyazması nüshalar karşılaştırıldı, tercüme tekrar gözden geçirildi ve görülen bazı aksaklıklar, eksiklikler giderildi.

Aziz Mahmud Hüdâyî

Hayatı, Riyâzeti, Eserleri

Tasavvuf tarihimizde Aziz Mahmud Hüdâyî olarak bilinen Hazreti Hüdâyî'nin kendi eserlerinden ve devrinde yazılan kaynaklardan asıl adının "Mahmûd" olduğu anlaşılmaktadır. "Aziz" ismi kendi eserlerinde kaydedilmediğine göre hayatını yazan biyografi müelliflerinin tazimen kullandıkları bir sıfat olmalıdır.

"Hüdâyî" ismi ise şiirlerinde kullandığı mahlasıdır. Şeyhi Üftâde (988/1580) tarafından verilmiştir. "Hüdâyî" kelimesi hidâyet ve doğru yol mânasına gelen "Hüdâ" kelimesinin sonuna "yâ-i nisbet" ilavesiyle "doğru yola mensup" mânası kazanmış bir isimdir. Arapça telaffuzu Hüdâî iken bilâhere hemzesi yâ' ya kalbedilerek "Hüdâyî" şeklinde kullanılır olmuştur. Bursalı Hakkı (d.1052/1652 - ö.1137/1727) :

*Bilen bulan Hudâ'yı
Eş-Şeyh Mahmûd Hüdâyî*

diyerek bu kullanışı tercih etmiştir. Hemen bütün eserlerde benimsenen bu tarzı ve İsmail Hakkı Bursevî hazretlerine uyma babında "biz" de benimseyerek Hüdâî yerine Hüdâyî dedik. Hüdâyî'nin babasının Fadlullah b. Mahmûd adında bir zât olduğu bilinmekte ise de mesleğinin ne olduğu, ne zaman vefat ettiğine dair bir bilgiye sahip değiliz. Ancak

gerek Hazreti Hüdâyî'nin eserlerinde gerekse diğer kaynaklarda kendisinden bahsedilmediğine göre "ilmiyye" veya "sûfiyye" sınıfından olmadığına dair kanaât ağırlıklıdır.

Sahib-i Rûhu'l-Beyân İsmail Hakkı Bursevî (k.s.) "*Şeyh Aziz Mahmud Hüdâyî, Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) hazretlerinin neslinden geldiğini söyledi. Seyyidliği vardır fakat ellerinde bir sened olmadığından beyaz sarık sararlardı. Sonraları kendisine keşf hâli başlayınca, Cenâb-ı nübüvvet Resûlullah Efendimiz (s.a.v.) tarafından, işâret ve emrolundu. Bundan sonra da yeşil sarık sarmaya devam etti. Hâlen Üsküdar'daki türbe-i şerifleri sandükaları başında bulunan sarık yeşildir.*" buyurarak onun "seyyid" olduğuna işâret etmektedir.

Evliyâ-yı Ebrâr ve Şerh-i Esmâr-ı Esrâr sahibi Hüseyin Vassaf Bey de: "*Hazreti Aziz Mahmud Hüdâyî, sâdât-ı kirâm-dandır, şecereleri zâyi olmak hasebi ile yeşil sarınmaktan çekinir, sarık-ı beyaz sararlarken zaman-ı mükâşefelerinde Seyyidu's-sâdât olan Fahr-i âlem (s.a.v.) Efendimiz hazretleri tarafından sâdâddan olduklarına ve alâmet-i sâdât olan sarık-ı yeşil sarınmalarına emir şeref-sâdır olmağla bundan sonra yeşil sarınmışlardır.*" buyurmaktadır.

Bizatihi Hüdâyî kaddesallahü esrarehümü'l-aziz (Allah onun sırrını takdis eylesin):

*Ceddîm u Pîrim Sultân
Sensin yâ Resûlallah*

buyurarak Peygamber Efendimizin kendisinin ceddî bulunduğunu, ayrıca *Tecelliyât* adlı eserinde kaydedilen: "*1012 Receb'in on sekizinci gecesi ulemâ-yı sultânü'l-vakt meclisinde gördüm. Andan sonra kendimi meclis-i Rasûl (s.a.v.)'de gördüm. «Sen vârisimizsin deyu.» buyurdular.*"

“1013 cemâziye’l-âhur’ın dördüncü günü (pazartesi) ulemâ-yı sultân meclisinde gördüm. Andan Hazret-i Peygamber (s.a.v.) meclis-i şeriflerinde oturdum. Sultân-ı Kevneyn, saâdetle buyurdular ki: «Sen bizim varisimizsin.»”

Şeklindeki ifadelerle Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) vârisi olduğunu belirtmektedir. Bu ve benzeri ifadelerdeki Hazreti Peygamber’de (s.a.v.) müntehi nesebin sulbi olabileceği gibi mânevî olması ihtimali de uzak değildir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.): “*Ben size babanız menzilesindeyim.*”² buyurmakla mânevî nesebin varlığına işâret buyurmuşlardır. Ayrıca peygamberlerin ümmetlerinin mânevî babaları olduğuna da işâret vardır. Üstelik bu ilginin Cüneyd-i Bağdâdî vasıtasıyla olduğunun ifade edilmiş olması bu ihtimali daha da teyid etmektedir. Çünkü Cüneyd-i Bağdâdî, Hazreti Ali kerremallahü teâlâ veche vasıtasıyla gelen tarikatların “serhalkası” kabul edilmektedir. Ancak Hüdâyî’nin sâdık müridlerinden olan Halil Paşa (1039/1629)’nın vakfiyesinde Hüdâyî’den bahsedilirken “.....*Mazhar-ı envar-ı sübhaniyye, zü’l-hasebi’z-zâhir sülale seydidü’l-mürselin, mürşidü’s-salikin...*” denilmesi ise bu mevzuya aydınlık getirmekte ve Hüdâyî’nin seyid olma ihtimâlini kuvvetlendirmektedir.

Hüdâyî’den bahseden kaynaklardan bir kısmı onun Sivrihisar’da bir kısmı Koçhisar’da doğduğunu kaydederek iki değişik rivayet ileri sürmek durumunda kalınmış olsa da *Vâkıât* bize Koçhisar’da doğduğuna ait kaydı teyid edici bilgiler vermektedir. Yine *Vâkıât* bize Koçhisar’ın Bursa’ya 7-8 günlük mesafede ve tuz madeninin çıkarıldığı bir yer olduğunu, *Lemazât*’da Koçhisar’ın “*Anadolu’da Aksaray nâhiyelerinden bulunduğunu*” bildirdiğine nazaran burasının bugün Ankara’ya bağlı Şereflikoçhisar olduğu anlaşılmaktadır. Sahib-i

² Ebû Dâvud, Tahâret 4; Nesâî, Tahâret 35; İbn Mâce, Tahâret 16.

Rûhu'l-Mesnevi İsmail Hakkı Bursevî (k.s.) *Silsilenâme-i Celvetiyye* isimli eserinde bize bu konuda şu bilgileri vermektedir: “Aziz Mahmud Hüdâyî (k.s.) hazretleri Koçhisar kasabasında doğmuştur. Bu kasabadaki tuzluktan Bursa'ya ve bütün Anadolu'ya develerle kaya tuzu getirilir, satılır. Çok tutulan bir tuzdur.”

Hüdâyî'nin doğum yeri “Koçhisar” olmakla beraber ye-tiştği ve büluğa erdiği memleket ise “Sivrihisar”dır. Hüdâyî *Vâkıât*'ında sık sık Sivrihisar'dan bahsetmektedir. Koçhisar'da dünyaya gelen Hüdâyî'nin Sivrihisar'a ne vakit ve hangi şartlarla gitmiş olduğuna dair herhangi bir bilgiye vâkıf değiliz.

Hüdâyî'nin doğum yeri ve memleketi hususunda olduğu gibi doğum tarihi hakkında da kaynaklar muhtelif rivayetler serdetmektedirler. Harîrîzâde Kemâleddin (1299/1882), 948/1543 tarihinde doğduğunu söylerken, Gülşen Efendi (1341/1925), 950/1545 yılında doğduğunu kaydetmektedir. Hüdâyî'nin vefatında 90 ve daha yukarı yaşlarda bulunduğu rivayeti nazar-ı itibara alınırsa doğumunun 948/1543'den sonra olmadığını ortadadır.

Hüdâyî'nin ilk tahsilini memleketi Sivrihisar'da başladığını *Vâkıât*'tan öğreniyoruz. Hüdâyî daha çok okumak, ilm ü irfânını artırmak için o devrin en büyük ilim merkezi olan İstanbul'a geldi. Ve zamanın tedris müesseselerinin temelini teşkil eden medreselerden Küçükayasofya'dakinde ikâmet ettiğini *Tezâkir*'de şöyle belirtmektedir: “*Merhum ve mağfûr-leh ceddiniz Sultân Süleyman Han hazretlerinin sâye-i saltanatlarında Siget (Zigetvar) seferinden iki yıl önce esrâr-ı Kur'ân-ı Hâkim ve âsâr-ı Furkân azîm Küçükayasofya'da bu duacınıza münkeşife olup husûsan bu “Yâsîn ve'l-kur'âni'l Hâkim” kissası yân olup dâim yazmak hatırasında oldukça mevâni zuhûr ederdi.*”

Bu ifadelerden Zigetvar Seferi'nden (974/1566) önceki yıllarda Hüdâyî'nin burada ilim tahsili ile meşgul olduğu anlaşılmaktadır.

Hazreti Hüdâyî, İstanbul'daki medrese tahsili esnasında bir yandan ulemâdan Nâzırzâde Ramazan Efendi (984/1576)'nin talebesi olurken bir yandan da Halvetî meşâyihından Nûreddinzâde Muslihuddin Efendi'nin (981/1573) sohbetlerine devam ediyordu.

Hüdâyî, Nûreddinzâde'nin kendisinin şeyhi ve mürşidi olduğunu *Tezâkir*'de şöyle anlatmaktadır: “*Merhum bizim Sofyalı Bâli Efendi (960/1553) şeyhimiz şeyhidir. Şeyhi Ekber'in (k.s.) Füsûs'un şerh etmişlerdir, tamam. Ceddiniz Sultân Süleyman Han evâilinde ve bizim şeyhimiz Nûreddinzâde Efendi (981/1573) merhum duâcınız, Sadreddin Konevî (673/1274) hazretlerinin Nusûs'un şerhetmişlerdi.*”

Hüdâyî medrese tahsilini ikmâl edince derslerine devam ettiği Nâzırzâde'ye muîd (müzâkereci, müderrisin derslerini tekrarlayıp izah eden, müderris yardımcısı) oldu ve uzun yıllar hocasının yanından ayrılmadı. Nâzırzâde Edirne'deki Selimiye Medresesi'ne müderris olunca Hüdâyî'yi de muîdi sıfatıyla beraber götürdü (978/1571). Hüdâyî aynı sene içinde mülâzâmete³ de nâil olmuş ve müteâkıben hocası Nâzırzâde'ye Mısır ve Şam kadılıklarında nâib olmuştu.

Hüdâyî'nin hocası ile beraber Mısır ve Şam'da ne kadar kaldığını kesin olarak bilemiyoruz. Ancak 981 Muharrem/1573 Mayıs-Haziran aylarında Bursa'ya tayin edildiğine göre Mısır ve Şam'da cem'an 2-3 yıl kadar kalmış olma-

---

³ İcâzetnâme almış muîdler rûznâmçe-i hümayuna yazılır ve sıra beklerdi. Bu bekleyişe nöbet, bu durumda olan dânişmendlere de mülâzim denir idi. Mülâzimlik bir nevi staj devresi demektir.

lıdır. Hüdâyî Mısır'da bulunduğu sırada Halvetiye'den Muhammed Demirtaşî'nin halifelerinden Kerîmüddin Halvetî (986/1577)'ye intisâb etti. Hüdâyî'nin Mısır'da iken intisâb ettiği bu Halveti şeyhinin kim olduğu hakkında kaynaklarda –*Tibyân* hariç, ki *Tibyân*'da da sadece Demirtaşî'nin halifesi olduğu kaydedilmiştir– herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Hüdâyî'den bahseden kaynaklardan Müstakimzâde Sa'deddin Süleyman Efendi (1202/1787)'nin *Menâkıb-ı Melâmiyye*'si ile Ayvansarayî Hâfız Hüseyin Efendi'nin *Hadikatul-Cevâmî*'i O'nun Kerîmüddin Halvetî'den usûl-i esmâ gördüğünü Hocasâde Ahmed Hilmi (1332/1913)'nin *Ziyâret-i Evliyâ'sı* ise bu zât vâsıtasıyla Desûkiyye, Ârifîyye, Çiştîyye, Arûsiyye, Şâzeliyye, Kâdiriyye, Medyenîyye, Bedeviyye, Sütûhiyye tarikatlarından hissemend olduğunu ifade etmekte ve şöyle buyurmaktadır: “İlk bilgileri memleketinde tahsil ettikten sonra, «Rabbim ilmimi arttır.» boyun eğmeyi gerektiren fasih birliğine uyarak kemâl ve yüce fikirlere ulaşmak amacıyla, önce İstanbul'a sonra Edirne'ye gelerek asrının yegânesi olan Mevlânâ Nâzırzâde'den ilim, kesb ve ma'rifet eyedikten sonra, kadılık görevine sâlik olarak fazilet ve kemâlleri sâyesinde Şam ve Mısır/Kahire kadılıklarına nâil olarak maksatlarına ulaştılar. Kahire'de bulunduğu sırada içini aydınlatan yer olan gizli ilimlere intisâb kaydıyla Seyyid Muhammed Demirtaşî'nin ashâbının en ulularından Şeyh Kerîmüddin Halvetî hazretlerinin hizmetine koşarak saâdet nurlarını iktibâs etmiştir ki, Hazreti Hüdâyî bu zât-ı muhterem vâsıtasıyla Şâzeliyye (Ebû'l-Hasan Takiyyeddin Ali b. Abdullah eş-Şâzelî (ö.659/1260) tarafından kurulmuş bir tarikattır), Kâdiriyye (türbesi Bağdad'da bulunan Abdülkadir Geylânî (ö.562/1166) tarafından kurulmuş bir tari-kattır.), Medyenîyye (Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyin Mağribî (ö.873/1468) tarafından kurulmuş bir tarikattır.), Bedeviyye

(*Seyyid Ahmed el-Bedevî tarafından kurulmuş bir tarikattır.*), *Sutûhiyye* (*Abdurrahman el-Kebîr es-Sutûhî'ye nisbet edilen tarikattır.*), *Düsûkiyye* (*Burhaneddin İbrahim b. Ebi'l-mecd ed-Desûkî (ö. 676/1277) tarafından kurulmuş bir tarikattır.*), *Âri-fyye* (*Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Atâullah es-Sinhâci el-Endülûsi (ö.536/1141)'ye nisbet edilen tarikattır.*) *Çiştîyye* (*Muinüddin Hasan el-Çiştî (ö.633/1236) tarafından kurulmuş bir tarikattır.*), *Arûsiyye* (*Kâdiriyye'nin Trablusgarb'da tesis edilen bir kolu olup, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Arûs'a nisbet edilmiştir.*) *tarikatlarından feyz alarak hissedar olmuştur.*"

Hüdâyî 981/1573'de hocası Nâzırzâde'nin yanında yine "nâib" sıfatıyla Bursa'ya tayin edildi. Hocası Bursa mevleviyetine⁴ getirilirken O da Ferhadiye Medresesi'ne müderris ve mahkeme-i suğra olarak bilinen "Câmi-i Atik Mahkemesi"ne nâib oldu. Hüdâyî'ye bu hizmetlerine karşılık yevmi otuz akçelik maaş bağlandı.

Medrese tahsiline ikmâl ederek nâiblik, müderrislik pâ-yelerini ihrâz etmiş bulunan Mahmûd Efendi, Bursa'da bir yandan halka "fıkıh-ı İslâmiyye" çerçevesinde adâlet dağıtırken bir yandan da memleketin gençlerine ilim öğretiyordu. Diğer taraftan ise gönlündeki "aşk-ı hakiki" ateşinin cezbisiyle tasavvufa karşı olan meyli neticesi Bursa'nın büyük mürşidi Hazreti Üftâde (988/1580)'nin Câmi-i Kaygan'daki vaazlarına devam ediyordu.

Nâiblik ve müderrislik vazifelerine devam etmekte olan Hüdâyî, İstanbul'da talebeliğinde ve Mısır'da bulunduğu yıllarda tarikata girmiş, bilâhare de tarikat muhitinden evlenerek erbâb-ı tarika sıhrî bir yakınlık peydâ eylemişti. Gençlik yıllarını böylece tarikat muhiti içinde geçirmekte

⁴ Mevleviyet: Kibâr-ı müderrisinden kadı olarak tayin olunanlara verilen ilmi pâyenin adı.

olan Hüdâyî, Bursa'ya yerleştiğinin üçüncü yılında hocası Nâzırzâde'nin vefatından (984 Şaban/1576 Ekim) sonra gördüğü rüyalarındaki bazı mânevî işâretlerle daha evvel vaaz ü irşâd meclislerine devam etmekte olduğu Üftâde Efendi'ye intisâb ederek (984 Zülkâde/1576 Aralık) “gam ve belâ mesleği” kabul ettiği müderrislik ve nâiblikten ayrıldı.

Müderrislik ve nâiblikten ayrılışına dâir Sâhib-i Ferâhu'r-Rûh İsmail Hakkı Bursevî hazretleri buyuruyor ki: “Hayatının ilk yıllarında çektiği sıkıntıların karşılığını dünyada iken gördü. Çünkü Bursa'da izzet ü ikbâl içinde yaşarken, hepsini terketmişti. Hatta şöylece şaka ederdi:

«Müderris olduk, kadı nâibi olduk, kimse üzerimize bir nokta koymadı. Sonunda biz bir nokta koyup tevbekâr olduk, müderrislikten, kadılıktan vazgeçip, tevbemizde sebat ettik.»

Bundan anlaşılıyor ki; Allah yolunda olanlara dünya ve devlet ikbâlleri bir çeşit günah yani isyan olur. Çünkü bütün bunlar Allah yolunu kapatır, perde olurlar. Nitekim Hüdâyî hazretleri kendini dünyadan çekti. Evini, barkını, malını- mülkünü bırakıp, çoğu zaman bir kuru ekmek ile yetinmeye çalıştı. Çok geceler karanlıkta kalıp, yakacak yağ ve ışık bulamadılar. Çocuklarına yünlü kumaş yerine siyah abadan elbise giydirerek ihtiyacını gidermeye çalıştı.

Sabahları namaz için abdest alırken, akan sudan «Yâ Dâim, Yâ Dâim.....» zikrini işitirdi.

Ezeli isti'dâdı ve şeyhi Üftâde hazretlerinin kuvvetli irşâdı ile, genelde otuz sene de meydana gelmiş olan bâtın ilmi, üç senede meydana gelmişti.”

Otuz altı yaşında kendisine bey'ât etmiş bulunan Hüdâyî'den mürşidi Hazreti Üftâde (k.s.) evvelâ mal ü mülkten, ikinci olarak memuriyetten feragat etmesini, üçüncü olarak da nefsinin ayaklar altına almasını istemiş. Hüdâyî'de bütün

bunları tereddütsüz kabul ederek onun (k.s.) irşâd halkasına katıldı.

Hüdâyî, bey'ât ederken mürşidine verdiği sözleri yerine getirerek önce mal ü mülkünü fukaraya dağıttı. Sonra da memûriyetten firak eyledi. Arkasından da nefsinin ayaklar altına alabilmek için çok sıkı bir riyâzete başladı.

Hüdâyî'nin şeyhi Üftâde Hazretlerine intisâbına vesile-i tefe'ül olan şu vâkıa olduğu aktarılmaktadır: Hüdâyî, Bursa'da nâib iken boşanma dâvasıyla huzuruna gelen bir kadın, kocasının her sene hacca niyet ettiği halde gitmediğini ve o sene yine hacca niyet edip eğer gidemezse kendisini talâk-ı selâse ile boşayacağını söylediğini, fakat arefe gününe kadar gitmediği halde kurban bayramı günlerinde birkaç gün ortadan kaybolduktan sonra meydana çıkarak hacca gittiğini söylemek suretiyle yalan irtikâb ettiğini, bu itibarla talâkın vukûunu talep etti.

Yanında bulunan kocası ise arefe gününe kadar memleketinden ayrılmadığını kabul etmekle beraber hacca gidip geldiğini hatta orada görüştüğü arkadaşlarından dönüşlerinde şahitlik talep edilebileceğini söyleyerek talâkın adem-i vukûunu talep etti.

Dâva, Kadı Mahmûd Efendi tarafından hacıların dönüşüne kadar tehir etti. Hacılar döndükten sonra ise kocanın iddiasının doğru olduğu "hacıların şehâdetiyle" anlaşılmış. Bunun üzerine Hazreti Hüdâyî "talâkın vâkı olamayacağına" dair şer'î hükmü ilan etti.

Kadı Mahmûd Efendi, kararını bu istikamette açıklamakla birlikte bu işin nasıl olduğunu ve gidiş-gelişin nasıl gerçekleştiğini dâvalı zattan gizlice öğrenmek istemiş. O da, Eskici Mehmed Dede diye ma'rûf bir zâtın mânevî delâletiyle tayy-ı zamân ve mekâna nâiliyetini söyleyince Hazreti

Hüdâyî de derhal Mehmed Dede'ye koşarak inâbe talebinde bulundu ise de O:

“Nasibiniz bizden değil, Hazreti Üftâde'dendir, varın ona mürâcat edin!” deyince Hüdâyî de Hazreti Üftâde'ye intisâb etti.

Üftâde hazretlerine intisâb eden Hüdâyî, onun (k.s.) yanında sıkı bir riyâzet⁵ ve nefis terbiyesine başladı. Hazreti Üftâde bir gün müridine:

“Haydi evlâdım, bir sıruk ciğeri omzuna alarak Bursa sokaklarında dolaşip satmalısın.” diye emretmiş; Hazreti Hüdâyî de tereddüdsüz sıırığı samur kürk üzerine almış ve çarşı-çarşı, mahalle-mahalle dolaşmaya başlamıştı. Bu hâli gören ahâli, *“Hâkim (kadı) çıldırmış!”* diyerek aleyhinde bir sürü dedikodular uydurdular. Fakat Hazreti Hüdâyî bunların hiçbirine aldırmadı. Ve vazifesini kemâl-i ihtimâm ile yerine getirerek dergâha döndü.

Hüdâyî ciğer satma işini kemâli ile başardıktan sonra şeyhi onu (k.s.) dergâhın helâlalarını temizlemeye memur etti. Bir gün abdesthâneleri yıkarken kulağına davul, zurna ve dümbelek sesleri gelmiş. Meğer kendi yerine yeni tayin olunan hâkim geliyormuş, ve halk onu istikbal etmekle meşgul imiş. Hüdâyî, beldenin bu âdetini bilmekte imiş ve sese muttali olmuş ve kendi kendine:

⁵ Kelime olarak işletme, alıştırma, istenen bir vasfı kazandırma mânalarına gelmektedir. İstilah olarak ise üç çeşit riyâzet vardır. Birincisi, bedeni riyâzettir. Bu riyâzet, bedeni işletmek ve harekete alıştırmak için spor yapmaktır. İkincisi, zihni riyâzettir. Bu riyâzet, zihni açmak için matematik, geometri, cebir gibi ilimlerle meşgul olmaktadır. Üçüncü ve burada kastedilen riyâzet ise nefsi riyâzettir. Sûfilerin uyguladığı bu riyâzet; nefsi terbiye etmek, ona edep, sabır, tahammül, kanaât gibi İslâmiyet'in özünü teşkil eden sıfatları kazandırmak için farz olmayan ibadetleri ve yorucu işleri yapmaktır.

“Yeni hâkim geliyor hâ!... Biçâre Mahmud, sen böyle bir mesleği bıraktın... Şimdi abdesthânelere hizmetkâr oldun!” diyerek nefsinin iğfâl ve iğvâsına kapılmış. Hatırından bir an bunlar geçmiş derhal toparlanmış ve:

“Mahmud! Sen şeyhine nefsini ayaklar altına alacağına dâir söz vermedin miydi?” diyerek kalbinden böyle bir hâl geçmiş ve tevbe-kâr olmuş. Nefsinin tahkir için elindeki sü-pürgeyi atarak taşları sakalıyla süpürmeye niyet etmiş ve tam harekete geçtiği bir anda şeyhi Üftâde, Hızır aleyhis-selâm gibi yetişmiş ve:

“Evlâdım, sakal mübarek şeydir, onunla böyle bir şey ya-pılmamalı.” diyerek omzundan yakalamış ve “Maksat bu mertebeyi atlatmaktır.” buyurarak Hüdâyî’yi alıp dergâha götürmüştü.

Hazreti Hüdâyî, Üftâde’nin nezinde her geçen gün mâ-nevî tecellilere nâil oluyor, olgunlaşıyordu. Nefsinin tezkiye ve kalbini tasfiyeye muvaffak olan Hüdâyî, artık nebâtâtın tesbihini duyuyor imiş.

Üftâde hazretleri bir gün müridân ile tenezzühe çıkmış-lardı. Dervişler, efendilerine takdim etmek üzere her biri birer demet çiçek topladılar. Hüdâyî de eline bir adet sapı kırılmış bir çiçek alarak geri döndü. Herkes hediyelerini şeyhleri Üftâde’ye (k.s.) takdim etmiş, Üftâde de (k.s.) kabul ile memnuniyetini izhâr etmişti.

Hazreti Hüdâyî hediyesini verince Hazreti Üftâde (k.s.): “Oğlum arkadaşlarınız demet-demet çiçek getirdiler, siz bize bir tek çiçeği mi lâyık gördünüz?” buyurdu. Hazreti Hüdâyî de:

“Efendimize ne takdim etsek azdır; fakat hangi bir çiçeği koparmak için el uzattımsa tesbihini işiterek elimi çektim.

Ancak sapının kırılmasından dolayı bu çiçeği tesbihinden kalmış gördüm. Bunu bir takdime olmak üzere huzûr-î âlilelerinize getirdiğim ma'lûm-i mürşidâneledir.” Zarif ve hikmetli cevabını vererek şeyhinin bir kat daha muhabbet ve teveccühünü kazanmış.

Hazreti Hüdâyî, üç günde bir elmayı koklayıp onunla iftâr etmek derecede sıkı bir riyâzet devresinin sonunda nefsini iyice Hakk'a râm etmiş, kalbini kuvvetlendirmiştir. Bu yüzde de yolda dirilerden çok ölümlere mülâki olmaya başlamış. Bu konuda bizlere asrımızın büyük Ehl-i sünnet âlimi, sâhib-i Câmîu'l-Kirâmâti'l-Evliyâ, Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî (h.1265-1350) hazretleri bizlere adı geçen kıymeti bol eserinde buyurdu ki:

“el-Muhibbî şunları yazıyor: Bu şeyh, kutupların kutbu ve Allah'ın bol feyizlerinin mazharı olan bir veli idi. Tarikatı meşhur bir ârif olan Şeyh Üftâde'den aldı ve kendini bütünüyle riyâzete verdi. Kendisi şunları söyledi:

«Şeyh Üftâde'nin sevdiği ashâbından birisi vefât etmiş idi. Bir gün şeyhin yanına gittiğimde, bu müteveffâ zâtla kapıda karşılaştık ve selâmlaşık. Ondan sonra içeri girince, şeyhe bu olayı anlattım ve:

'Ben bir hayal mi, bir rüya mı gördüm?' diye sordum. Şeyh Üftâde:

'Yavrum, sen onu gerçek olarak gördün. O, yanımızdan çıkıyordu. Yaptığın riyâzetle kalbin kuvvetlenmiş ve nurlanmış olduğundan, madde perdesini yırtmışsın.' diye cevap verdi.

Riyâzet döneminde çarşıya çıktığım zaman dirilerden, çok ölümlerin ruhlarını görürdüm.”

Hüdâyî'nin mânevî mertebeleri kısa zamanda kat ederek yükselmesi bazı dervişlerin kıskançlığına mûcib olmuş.

Hüdâyî'nin üç sene gibi kısa bir zamanda bu derece yükselmesini için-için çekemeyenler varmış. Durumu Hazreti Üftâde (k.s.) sezmiş ve Hüdâyî'nin büyüklüğünü göstermek için şöyle bir plan hazırlamış. Mevsim kış, dışarıda kar yağıyor, fırtınalar esiyordu. Hazreti Üftâde müridânı ile beraber yemek yiyorlardı. Sofraya pilav konulduğu vakit Hazreti Üftâde:

“Şimdi bağdan taze kopmuş üzüm olsa bu yemekle ne güzel olurdu.” deyince dervişler birbirlerinin yüzlerine bakmaya başlamışlar. Çünkü söylenen sözde bir gayr-ı tabîlik vardı, zira her taraf karla kaplıydı ve üzüm mevsimi çoktan geçmiş idi. Fakat Hüdâyî, şeyhinin teklifindeki işareti keşfetmiş:

“Müsade buyrulursa maksadınızı yerine getireyim.” dedi. Ve Üftâde:

“Memnun olurum.” cevabını verdi. Müridân hayretler içinde birbirlerine bakışmışlar ve neticeyi beklemeye koyulmuşlardı.

Hüdâyî gitti, bağ karlarla örtülmüştü. Fakat mâneviyâtın şiddetli ateşi önünde bunun ne önemi vardı. Kütükler derhal yeşillendi, yeşil yapraklar arasında olgunlaşmış üzümler görünüyordu. Hüdâyî (k.s.) bu üzümlerden bir iki sepet doldurdu. Sevincinden yolda vecde geldi, rûhu taştı. Meczûb dervişler gibi yolda sallana sallana evrâd, kaside okuyarak dönüyordu. Fakat kazârâ ayağı kaydı ve yanındaki bataklığa düştü. Kurtulayım diye uğraşiyor bir türlü muvaffak olamıyordu. Bu hâlin kendisini son derece mahzun ettiği esnada ansızın bir derviş zuhûr ederek yanına geldi ve ona:

“Evlâdım elini uzat seni kurtarayım.” dedi. Hüdâyî ona kim olduğunu sordu fakat cevap alamadı. Yalnız:

“Efendi bu el senden başkasına uzatılmaz!” deyince Hüdâyî elini uzattı ve oradan kurtuldu. Meğer bu derviş, Hızır aleyhisselâm imiş.

Hüdâyî, nihâyet üzümü şeyhin huzuruna götürmeye muvaffak oldu. Bu zaten onun için bir imtihandı.

Hüdâyî, olanları şeyhine anlattı. Bütün müridân hayretten dona kalmıştı. Onun hakkındaki sû-i kanaâtlerinden dolayı da ayrıca pişman olmuşlar. Şeyh Üftâde onlara:

“Gördünüz ya! Hüdâyî’nin kemâlini, O bu hilâfete çoktan hak kazandı.” buyurdu.

*Ne arasın mârifet
Üzümü mevsiminde toplayıp getirmekte
Mârifet, üzümü gayr-ı mevsiminde
Toplayıp götürende...*

Cemâl ÜNAL

Hüdâyî’nin, şeyhi yanında çok sıkı bir seyrüsülûke tâbi tutularak üç sene gibi kısa bir zamanda hilâfet alabilme seviyesine yükseldiğini kaynaklar yazmaktalar. Seyrüsülûkünü ikmâlden sonra şeyhinin kendisine irşâd ü hilâfet tekli fine karşı Hüdâyî’nin müstenkif tavrı *Vâkıât*’ta şöyle anlatılmaktadır:

“İrşâdı kabul eylersen Allah’tan bil, Allah Teâlâ ise nâ-ehil olana irşâd vermez. Beni ortadan kaldırın. Zirâ benden sonra gayrı şeyh ile sohbet edemezsin. İmdi irşâd sana lâzım oldu. İle’l-ân beş kerre söylüyorum kabul etmezsin.” (*Vâkıât terc.* vr. 23 a)

Tevazudan irşad vazifesine yaklaşmak istemeyen müridine Hazreti Üftâde bir başka vakitte şeyhini bile geçecek kemâle eriştiğini ifade etmiş ve bu vazifeyi kabul etmesini istemiş. Bir başka gün de:

“Ramazan gelince hazırlan, ehlin ile Ali Çelebi ile ihtiyârınla Sivrihisar’a. Zirâ bir zamandan beri gönlüme seni mevlidin olan Sivrihisar’a göndermek hutur ederdi.” diyerek Hüdâyî’yi akraba muhiti olan Sivrihisar’a halife olarak göndermeye ikna eden Hazreti Üftâde “İstersen sana bir tâc giydireyim, ya Emir Sultan’ın tâcı yahut Baba Yûsuf Efendi veya Hacı Bayram üslûbunda.” demiş, Hüdâyî de:

“Hacı Bayram tâcı giydir.” demişti. (Vâkiât)

Bu sûretle Hüdâyî, genç yaşta tahsil için ayrıldığı memleketini olgun bir yaşta zâhirî ve bâtinî ilimleri tahsil etmiş olarak halife-i mürşid sıfatıyla dönüyordu. Zaten memleketini de bir hayli özlemiş ve rüyalarında görüyormuş ve sıla hasreti burnunda tütüyormuş. Hüdâyî çoluk-çocuğu ve kayını Ali Çelebi ile beraber Sivrihisar’a gitti. (987/1580 Ocak)

Hüdâyî Sivrihisar’da altı ay kadar kalabildi ve 988 Cemâdelûlâ 2/1580 Haziran’ın 16’sında şeyhini ziyaret için tekrar Bursa’ya geldi.

Hüdâyî Bursa’ya bu gelişinde Nakibu’l-Esrâf Yahyâ Efendi’nin evinde misafir kaldı. Ve birkaç gün daha şeyhine hizmet etmek fırsatını buldu. Bu arada şeyhi Üftâde Efendi, 988 Cemâziyelâhir 12/1580 Temmuz’un 26’sında vefat edince artık Hüdâyî’yi, Bursa’ya cezbeden kuvvet zâil olmuş; O da bu üzüntü ile tekrar memleketine çoluk-çocuğunun yanına dönmüştü.

Dost dese ki:

Haydi kalk da gidelim

Kutlu şehir Bursa’ya ü

Ey kâri!...

Artık söylemez mi lisân-ı Hüdâyî

Gayrı n’eyleyeyim şehir-i Bursa’yı

Şeyhim, Üftâde’m, Efendim yoksa.

Memleketinden çoluk-çocuğunu alan Hüdâyî'nin buradan Rumeli tarafına geçtiğini ve orada bir müddet seyahat edip ikamet ettiğini padişaha gönderdiği mektuplardaki kendi beyanlarından öğreniyoruz:

“... Bu âciziniz de Rumeli’nde iken ve bunda geldikten sonra fukarâ ile ziyâde mukayyed olup çok belâ çekmişizdir. Âdil Giray Han, kızılbaş a tutsak olduğunda ve şehid ettiklerinde ben duâcınız kemâl-i tekayyüdümüzden ol inkisâr eseriyle münkesir olup Baba’da (Babaeski’de) mevt mertebesinde marîz olup güçlkle def’ettik.”

Hüdâyî'nin Rumeli’nde ne kadar kaldığını bilemiyoruz. İstanbul’a geldiği zamanda bazı kaynaklar önce Küçük Çamlıca’ya, bilâhare de Rûmi Mehmed Paşa Câmii’nin sol tarafında bir odaya yerleştiğini kaydetmekte iselerde yine mektuplarındaki ifadelerinden İstanbul’a bu gelişinde de daha önce tahsilini ikmâl ettiği Küçükayasofya’ya yerleştiği anlaşılmaktadır.

“Şaban Efendi Zâviyesi’nde halifesi olan Şeyh Mehmed Efendi duâcınıza tezkire-i şerifenizi tenhada irsâl edip devam-ı devletiniz ve izdiyât-ı izzetleriniz için duâlar ettirdik. Ve dâim duâya iştigal taahhüd eylediler. Mürta d ve mücâhid duâcınızdır. Geleliden berü bizim Küçükayasofya’da sûfilerle itikâfa girmişlerdir. Yoldaşlar ile bile ziyâde hazzettiler.” (Tezâkir-i Hüdâyî, vr. 187 b.)

Bu mektup ve bu kayıt bize Hüdâyî'nin Küçükayasofya’da bir müddet kaldıktan sonra Üsküdar tarafına geçtiğini göstermektedir.

Yine Hüdâyî'nin mektuplarından onun Ferhad Paşa (1004/1595) ile beraber İran seferine iştirak edip Tebriz’e kadar gittiğini öğreniyoruz:

“... Ferhad Paşa kulunuz Tebriz’e girdiği vaktin bilece bulunduğ idi. Dahi gayrilerde nice hâller olmuştur.” (*Tezâkir-i Hüdâyî*, vr. 94 a)

İran ahvalinin bayağa bayağa bozulması üzerine serdâr-ı ekrem olan Ferhad Paşa seksen bin kişilik ordusuyla Tebriz’e girmiş ve burasını Safevilerden temizledikten sonra bir müddet de imârî ile meşgul olmuştu.

Ferhad Paşa’nın bu seferi III. Murad zamanı ve 994 Ramazan 15/1586 Ağustos 30 tarihindedir.

Aslında Hüdâyî, pâdişahı Safeviler, kızılbaşlar ve Simâvna-Kadisioğlu’nun te’debine teşvik etmişti. Fikrinin isabetini, dâvasında samimiyetini göstermek için elbette bu sefere iştirak etmesi gerekirdi. Hüdâyî’nin bu sefere iştiraki ile ilgili kendisinden menkul bir haberden başka bir bilgiye sahip değiliz. Bu bakımdan seferde ne gibi hizmetleri olduğunu bilemiyoruz. Hüdâyî bir başka mektubunda da bu seferden bahsederek; bu seferin kendisine bir eser yazmaya bâis olduğunu kaydetmektedir. (*Tezâkir-i Hüdâyî*, vr. 127 a)

Aziz Mahmud Hüdâyî, İstanbul’da Küçükayasofya’daki ikâmeti esnasında ilim ve devlet adamlarına kadar uzanan geniş bir muhit edinmiş, Pâdişaha karşı da samimi bir yakınlık temin etmişti.

Hüdâyî, Küçükayasofya’dan sonra Üsküdar’ı makarr-ı ikâmet seçerek Rûmi Mehmed Paşa civarında da ikâmet etti. Bu ikâmeti ihtimal yerini 998/1589 yılında satın aldığı âsitânesini inşa ettirmek için olmalıdır. İnşaat aynı yıl içinde başlayıp 1003/1594 yılında tamamlanmış idi.

Hüdâyî’nin hankâhının inşasından önce padişah tarafından yapılan Ali Paşa Zâviyesi’ne şeyh olma teklifini reddetmiş olması, belki böyle bir zâviyeyi bizatihi yaptırmayı

arzu etmiş olmasındandır. Nitekim padişaha yazdığı cevab-i mektubunda: “*Ali Paşa Zâviyesi’ne şeyh olmağı ko. Âlem-i Kübrâ’da aliyu’l-âlâ ve makâm-ı mahmûd zâviyesine şeyh oluruz bi-iznillah.*” diyordu. ((*Tezâkir-i Hüdâyî*, vr. 190 b)

Hüdâyî, İstanbul’da bulunduğu bu devrede ilim ve siyaset çevrelerinde haklı bir şöhrete sahip olmuş fakat o, gerçek vazifesinin vaaz ü irşâd olduğunun şuuru içinde bu hizmete devam etmek istiyormuş. Zirâ şeyhi ona:

“*Sana vaizliğı min-indillah verdik. Vâiz, Hazreti Peygamber’in esmâsındandır.*” demiş idi.

Şeyhinin kerâmeti zâhir oluyor ve Hüdâyî, Fatih Câmii vâizliğine tayin ediliyordu. Kaynaklar her ne kadar onun bu vazifeye tayininin Rumeli Kazaskeri Sun’ullah Efendi (1016/1607)’nin delâleti ile olduğunu kaydediyorsa da Hüdâyî, “*...Hâlâ münâsebet-i seniyyeniz ve Fâtih-i Kostantiniyye Sultân Mehmed Han (k.s.) Gâzi Şehîd-i Şerîf Câmii-i Şerif’inde vaaz vazifesi beyne fuhûli’l-ulemâ nasip olmuştur.*” diyerek bu vazifenin bizâtihi padişah tarafından verilmiş olduğunu tevsik etmektedir. (*Tezâkir-i Hüdâyî*, vr. 267 ab.)

1002 cemâda’l-ahir 11/1594 Mart 6’da Hüdâyî’ye bu câmiideki vâizlik, müfessir ve muhaddislik hizmetlerine mukâbil vakıftan yevmi yüz akçe maaş bağlanmıştı.

Hüdâyî, hankâhının, inşaatı tamamlandıktan sonra da Fatih Câmii’ne hemen dört yıl kadar devam etti. Fakat 1007/1599 yılında hankâhının mescidine bir minber ilave etmek sûretiyle hizmetini buraya teksif etti. Fatih Câmii vâizliğini gerek yolunun uzaklığı ve gerekse diğer vazifeleri sebebiyle bırakmak zorunda kaldı. Bunun yerine Üsküdar Mihrimah Sultan (İskele) Câmii’nde perşembe günleri vaaz etmeyi kabul etti.

Hüdâyî bu sûretle artık İstanbul tarafındaki hizmetini tamamen Üsküdar'a kaydırarak kesif bir irşâd hizmetine başlamış bulunuyordu. Zâviyesi câmiinde, ilm-i fıkıh anlatırken tekkesinde de susayan gönüllere tasavvufun hayat iksirinden damlalar serpiyordu. Yorgun gönülleri dinlendiriyor, Hakk'a yaklaştırıyordu.

Bir yandan da yazdığı tasavvufi-ilmî eserlerle ilim ve tasavvuf dünyasına hizmetten geri durmuyordu.

Onun dergâhı en fakirinden en zenginine ve en üst kademedeki devlet ricâline kadar her zümreden halk ile dolup taşıyor devrin padişahları ona hürmet ve teveccühde kusur etmiyordu.

Hazreti Hüdâyî, çok hareketli ve bereketli bir ömür sürdükten sonra doksan yaşları civarında 1038 Safer 3/1628 Ekim'in 1'inde salı akşamı Hakk'a yürümüştür. Kamerî hesaba göre 90'a bâliğ olan yaşı, Şemsî takvimine göre 87 civarındadır. Hüdâyî, orta boylu, seyrek sakallı, tatlı dilli bir zâttı...

Cenazesi büyük bir merasimle kaldırılmış ve zâviyesinde bizzat kendisinin yaptırdığı türbeye defnedilmiştir.

Eserleri (Arapça): *Ahvâlî'n Nebiyyi'l-Muhtâr Aleyhi Sâlevâtullahi'l-Meliki'l-Cebbâr • Câmiu'l-Fezâil ve Kâmiu'r-Rezâil (tercümesi sunulan eser) • el-Es'ile ve'l-Ecvibe fî Ahvâli'l-Mevtâ • Fethü'l-Bâb ve Ref'u'l-Hicâb • el-Fethu'l-Îlâhi • Habbetü'l-Mahabbe • Hâşiye Kuhistânî fî Şerhi Fıkhü'l-Keydânî • Hayâtü'l-Ervâh ve Necâtü'l-Eşbâh • Hulâsatü'l-Ahbâr fî Ahvâli'n-Nebiyyi'l-Muhtâr • Keşfü'l-Kınâ an Vechi's-Semâ • el-Mecâlisü'l-Va'ziyye • Mecmûa-i Hutab • Merâtibü's-Sülûk • Miiftâhu's-Salâh ve Mirkâtü'n-Necâh • Nefâisü'l-Mecâlis • Şemâilü'n-Nübüvveti'l-Ahmediyyeti'l-Muhammediyye • et-Tarî-*

*katü'l-Muhammediyye Vesile Îlâ's-Seâdeti's-Sermediyye • Tecel-
liyât • Vâkıât*

Eserleri (Türkçe): *Divân(-ı ilâhiyat) • Ecvibe-i Mutasavvifâne •
Mi'râciye • Nasâyıh ve Mevâz • Necâtü'l-Ğarîk fi'l-Cem'i ve't-Tefrîk
• Tarikatnâme • Tezâkir (veya Mektûbât)*

Cemâl ÜNAL

Bibliyografya:

Bursevî, *İsmail Hakkı, Silsilenâme-i Celvetiyye*, Tercüme: Rahmi Serin, İstanbul: Pamuk Yayınları, 2005.

Hocazâde, *Ahmed Hilmi, Ziyâret-i Evliyâ*, Hazırlayan: Dr. Selami Şimşek, İstanbul: Buhara Yayınları, 2005.

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, Hazırlayanlar: Prof. Dr. Mehmet Akkuş - Prof. Dr. Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi, 2006.

Nebhânî, *Yûsuf b. İsmail, Câmiu'l-Kerâmâti'l-Evliyâ*, Tercüme: Abdülhalık Duran, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2010.

Yılmaz, *Hasan Kâmil, Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2007

Faziletler Kitabı

[Bu Kitap Bir Mukaddime ve
Üç Bâbdan Müteşekkildir.]

MUKADDİME

Hamd, insanı en güzel surette yaratan⁶ **وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ** “Her bilgi sahibinin üstünde bir Âlîm (herşeyi) bilen vardır.”⁷ kavlı-şerîfi ile âlimlerin mertebelerini marifetleri nispetinde yücelten, kendileri için kerîm Zâtından gayrı bir gayeye imkân vermeyen; kemale ermiş kullarını kendisi için temiz⁸ edip seçen Allah Teâlâ’ya mahsustur. “Mülk ve melekût, (bütün) kudret elinde olan Allah Teâlâ’yı tesbih ve tenzih ederim.”⁹ “O, azîm (çok yüce) arşın Rabbi, sahibi ve mâlikidir.”

Salât (ve selâm) mahlûkatı en mükkemmel şekilde sırât-ı müstakîme irşad eden (götüren) zat üzerine olsun! Allah Teâlâ onun hakkında şöyle buyurdu: **وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ** “Muhakkak ki sen büyük bir ahlâk üzerinesin!”¹⁰ Yine şöyle bu-

---

⁶ Burada edebî sanatlardan telmih vardır. Telmih, manzum veya mensur bir metinde âyet ve hadislerle, çeşitli olaylara, kıssalara, vecize, atasözü vb. kalıplaşmış ibarelere gönderme yapma sanatıdır. Burada da Tin Sûresi: 4. âyete telmih vardır.

⁷ Yûsuf Sûresi: 76.

⁸ Âşîr Efendi 1450 no’lu nüshada (مَيِّزٍ) temyiz etmek kelimesi yerine (مُؤَرِّ) nurlandırdı kelimesi bulunmaktadır.

⁹ Burada edebî sanatlardan iktibas vardır. İktibas, nazımda veya nesirde âyet ve hadislerden yapılan alıntı mânasındadır. Burada da Yûsuf Sûresi: 76. âyetten iktibas vardır.

¹⁰ Kalem Sûresi: 4.

yurdu: بِالْمُؤْمِنِينَ رُءُوفٌ رَحِيمٌ “Müminlere çok şefkatli ve merhametlidir.”¹¹

Yine (salât ve selâm) âline, ashabına ve onlara güzel hasletler ve kalb-i selîm ile tâbi olanların üzerine olsun!

Salât ve selâmdan sonra elinizdeki bu kitabı, kötü ahlâkı terk edip, güzel ahlâka yönelmek suretiyle nefslerini süslemek isteyenlere; Allah’a kavuşma yollarını göstermek için, bablar ve fasıllar halinde yazdım. Adını *Câmiu'l-Fezâil ve Kâmiu'r-Rezâil* (faziletleri toplayan ve rezaletlere engel olan) koydum. Her türlü yardımı, Allah’ın (c.c.) büyük fazlından isterim. Zira fazilet O’nun kudret elindedir, dilediğine verir ve O’nun ilmi geniştir.¹²

***

---

¹¹ Tevbe Sûresi: 128.

¹² Âl-i İmrân Sûresi: 128. âyetten iktibas vardır.

BİRİNCİ BÂB
MÜSLÜMANLARIN TAMAMINI İLGİLENDİREN
UMÛMÎ AHVAL VE MÜHİM FAZİLETLER

[Bu Bâb İki Bölümden Müteşekkildir]

Birinci Bölüm

İlmin Fazileti ve İlim Öğretim Öğrenmenin Şerefi

Birinci olarak; ilim derecelerinin yükselmesinin sebebi-
dir, yer ve göklerin yaratıcısının sevgisini de celbeder. Ni-
tekim Allah Teâlâ buyurur: *يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ*
دَرَجَاتٍ “Allah sizden inananların ve kendilerine ilim verilenle-
rin derecelerini yükseltir.”¹³

İbn Abbas (r.a.)’tan rivayet edilen bir hadiste de Peygam-
ber (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyurur: “Allah Teâlâ âlimi diğer
müminler üzerine yedi yüz derece yükseltir. Her iki derecenin
arası göklerin yerin arası kadardır.”¹⁴

Ebû Abdullah el-Buhârî (r.a.) şöyle diyor: “İlmin amelden
önce gelmesinin nedeni, Allah Teâlâ’nın Kur’ân-ı Kerîm’de:
إِلَّا اللَّهُ فَاعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»¹⁵ buyura-
rak söze önce ilimle başlamasındandır.”¹⁶

---

¹³ Mücadele Sûresi: 11

¹⁴ Bu hadis merfu olarak şu lafızlarla rivayet edilmiştir: “Âlim müminin
âbid mümine üstünlüğü yetmiş derecedir. Her bir derecenin arası seri
bir at koşusu ile yüzyıldır.” Dârimî, Mukaddime 32, No: 352, 1/112;
Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/365; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, No: 853,
1/353.

¹⁵ Muhammed Sûresi: 19.

¹⁶ Buhârî, İlim, 10.

Yine Allah Teâla şöyle buyurur: *إِنَّمَا يُحِشَى اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ* “Allah’tan ancak âlimler korkarlar.”¹⁷

“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”¹⁸

Peygamber (s.a.v.) Efendimiz de başka bir hadis-i şerîfte şöyle buyurur: “Allah, Hazreti İbrahim’e şöyle vahyetti: «Ey İbrahim ben bilgi sahibiyim bütün bilginleri severim.»”¹⁹

Yine Allah Resûlü buyurur: “Âlimin âbid üzerine üstünlüğü, benim ashabımdan en aşağı derece de olan bir şahsa üstünlüğüm gibidir.”²⁰

Efendimiz (s.a.v.) yine buyurur: “Kıyamet gününde üç grup insan şefaet eder; peygamberler, sonra âlimler, sonra şehidler.”²¹

İbn Abbas (r.a.) şöyle dedi: “Süleyman peygambere ilim, mal ve padişahlık arasında seçme serbestliği tanındı; o ilmi seçti. Allah Teâla ona ilimle beraber malı ve padişahlığı da ihsan etti.”²²

¹⁷ Fatır Sûresi: 28.

¹⁸ Zümer Sûresi: 9.

¹⁹ İbn Abdülber, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fazlihî*, No: 236, 1/218. Hadis muallak (senedsiz) olarak zikredilmiştir.

²⁰ Tirmizî, *İlim* 19, No: 2685, 5/50. Beşşâr Avvâd tahkikinde Tirmizî'nin hasen, sahih gariptir kaydı vardır. Dârimî, *Mukaddime*: 29, No: 289, 1/100; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, No: 7911, 8/233.

²¹ İbn Mâce, *Zühd* 37, No: 4313, 2/1443. M. Fuad Abdulbaki tarafından hadis için zayıf hükmü verilmiştir. Fakat Süyûtî *el-Câmiu's-Sağîr*, No: 10011'de Beyhakî rivayeti için hasen kaydı koymuştur. Beyhakî rivayeti için bkz; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, No: 1707, 2/265. Âcurrî, *eş-Şerîa*, No: 815, 3/1246.

²² İbn Abdülber, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fazlihî*, No: 266, 1/237. Hadis muallak olarak (senedsiz) zikredilmiştir. İbn Asâkir, *Târîhi Medîneti Dimeşk*, 22/275; Deylemî, *el-Firdevs*, No: 2957, 2/192.

Bir hadîs-i şerîfte Peygamber (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyurur: “*Âlimler, nebîlerin vârislerdir.*”²³

Bir başka hadîs-i şerîfte Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurur: “*İnsanların peygamberlik derecesine en yakın olanları âlimler ve mücâhidlerdir. Âlimler insanları, peygamberlere gönderilmiş olan dine hidayet ederler. Mücahidler ise, kılıçları ile peygamberlerin getirdikleri din için cihad ederler.*”²⁴

Haberde şöyle denilmiştir: “*Âlimlere cennette bile muhtaç olunur. Cennet ehline isteyiniz denilir, onlar nasıl ve ne isteyeceklerini bilemezler de âlimlerden öğrenirler ki o; Allah’ın cemâlini görmek istemeleridir.*”²⁵

İkinci olarak; Allah Teâlâ ilim öğrenmeyi şu âyetle vâcip kılmıştır: “*وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ*” *Allah kendilerine kitap verilenlerden; onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, gizlemeyeceksiniz diye söz almıştır.*”²⁶

Diğer bir âyette de gizleyenleri şöyle yermiştir:

“*وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ*” *Muhakkak onlardan bir grup bile gizlerler.*”²⁷

Yine Allah Teâla buyuruyor:

²³ Ebû Dâvud, İlim 1, No: 3641, 2/34;1 Tirmizî, İlim 19, No: 2682, 5/48; Dârimî, Mukaddime 32, No: 342, 1/110.

²⁴ Sehâvî, *Tahrîcu Ehâdisi'l-İhyâ*, No: 11, 1/11'de Ebû Nuaym, *Fazlül-Âlimi'l-Afîf (ale'l-Câhili's-Şerîf)* adlı eserinde İbn Abbas (r.a.)'tan zayıf bir isnadla rivayet ettiğini naklediyor. Hatîb Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, No: 132, 1/53; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, No: 264, 18/524.

²⁵ Deylemî, *el-Firdevs*, No: 880, 1/230; İbn Asâkir, *Târîhi Medîneti Dimeşk*, 51/50.

²⁶ Âl-i İmrân Sûresi: 187.

²⁷ Bakara Sûresi: 146.